

KREATIVNÍ PRÁCE S INFORMACEMI

TÉMA 3

Asociace jako zdroj kreativity

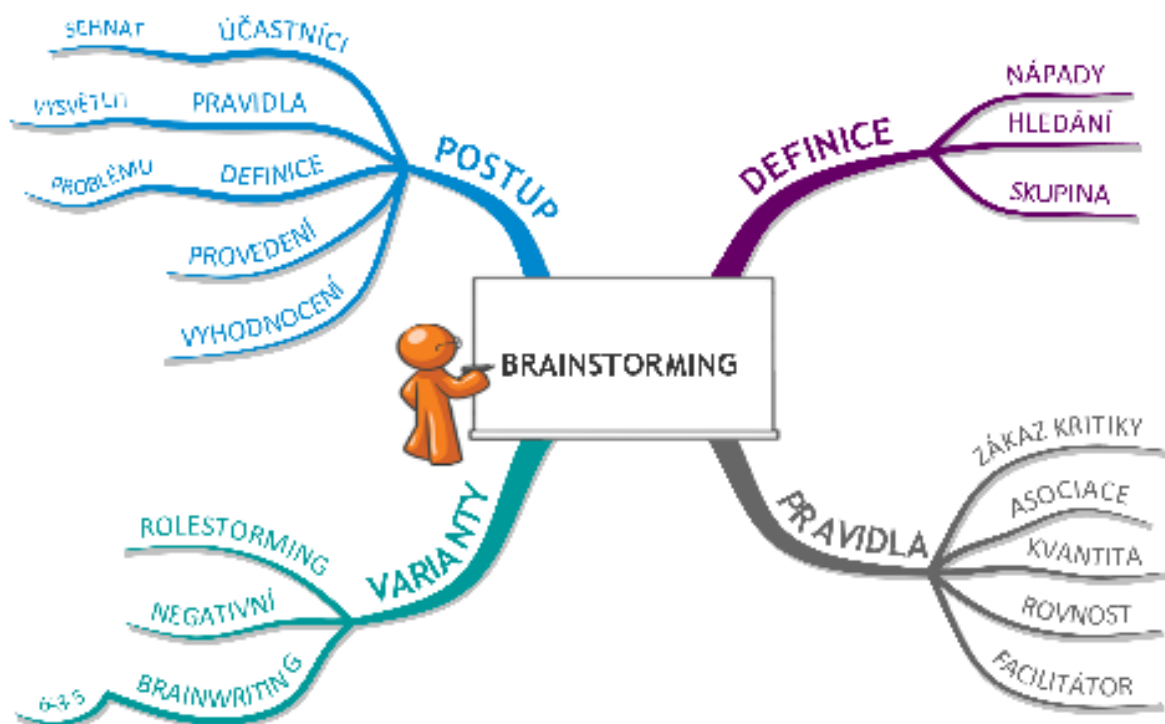
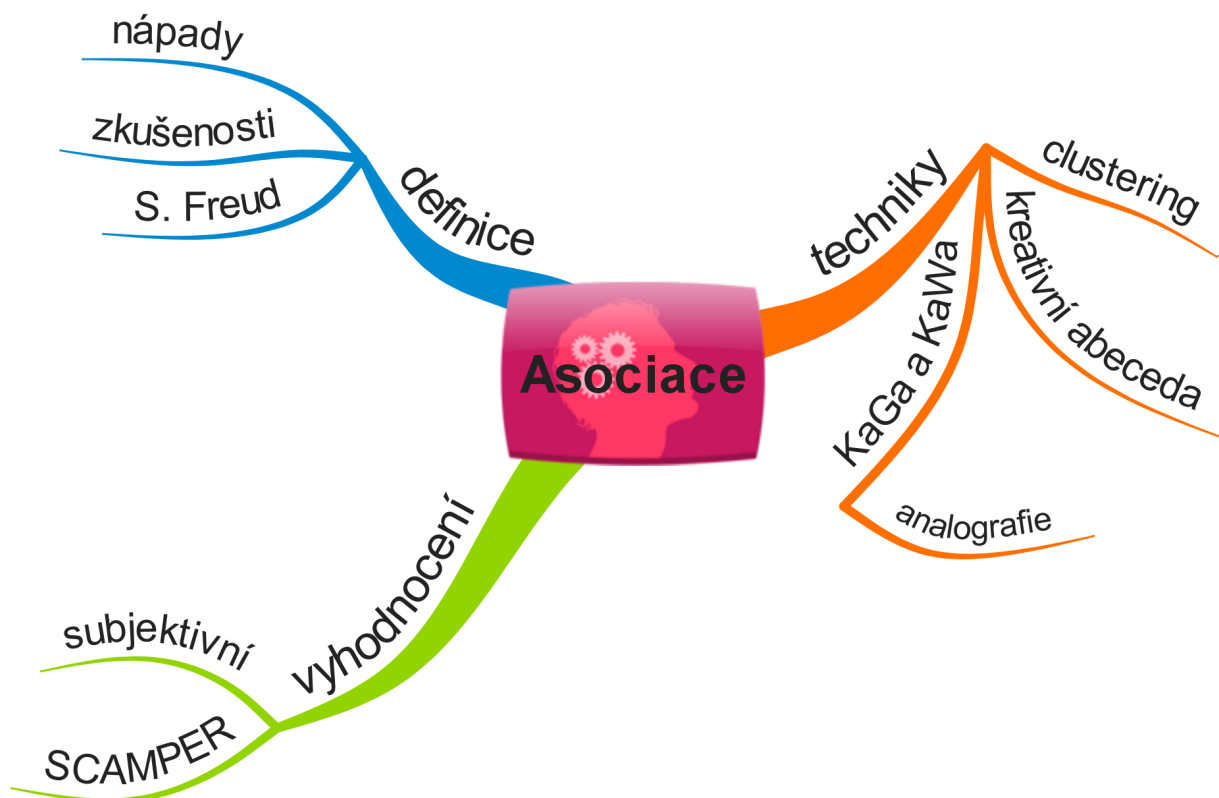
Po nastudování byste měli:

- » vědět, co jsou to asociace a k čemu slouží,
- » znát základní asociační techniky,
- » umět provádět asociační řady,
- » znát principy brainstormingu,
- » umět provádět brainstorming.

Asociace

Asociace jsou základem mnoha kreativních technik. Jsou pomůckou při získávání informací nebo generování nápadů. Pokud si osvojíte základní metody, které s asociacemi pracují, bude se vám snadněji pracovat také s pokročilejšími technikami, kde se asociace využívají.

Teorie

Technika volných asociací se využívala v psychoanalýze. K objevu pomohl Sigmund Freud se svým pomocníkem Josefem Breuerem, když během hypnózy bylo pacientům sděleno, aby **bez kontroly říkali, co jim právě „běží hlavou“**. Freud poté zjistil, že ke stejným výsledkům lze dojít i bez hypnózy. Základním objevem S. Freuda bylo to, že pacienti neopakují myšlenky psychoanalytika, ale tvoří své vlastní, pracují se svým vlastním materiálem.

Co vám vyvstane na mysli, když se řekne „pátek“? Každému se spustí jiné asociace podle toho, co si s pojmem „pátek“ spojuje. Pro jednoho to bude relaxace, pro jiného party, pro dalšího návštěva atd.

Pokud se na asociace podíváme z hlediska kreativity, můžeme říci, že za volné asociace lze považovat **proces vyvolání vlastních zkušeností na základě daného jevu**.

- » Často se stává, že nevytváříte asociace jen na základě prvotního podnětu, ale postupně reagujete na nové podněty, na asociace, které jste vy sami už vytvořili.
- » Proud asociací je neomezený, můžete tedy na nový podnět vytvářet tolik asociací, kolik budete chtít.

Je to jednoduché. Během dne se vám často stane, že vám myšlenky odplují zcela jiným směrem. Je to tím, že vám jeden podnět vyvolal sérii myšlenek, které se vám volně začaly vybavovat. Když jste tedy šli po městě a uviděli jste např. přecházet starou paní, mohla se vám vybavovat vzpomínka na babičku, na přízdniny, na koláč atp. Tyto myšlenky by měl váš kamarád úplně jiné, protože by se vztahovaly k jeho životu, k jeho prožitkům a starým myšlenkám.

Zadívejte se nyní na obrázek a pokuste se vnímat všechny myšlenky, které vám projdou hlavou, dokonce i ty sekundové.

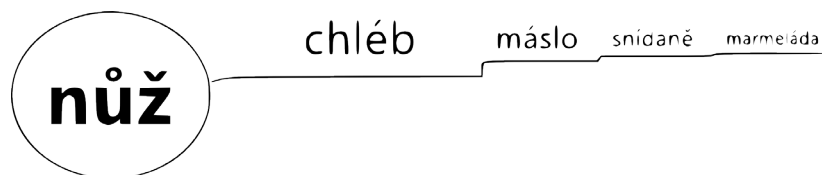
Asociace lze využít cíleně **při řešení problému, hledání nápadů** či **při učení** jako paměťovou techniku. Často asociace tvoříte, aniž byste si uvědomovali, že právě necháváte volný průběh asociací. Asociace můžeme využít aktivně. Stačí si více všimnout toho, co nám přichází na mysl. Podle situace je pak možné myšlenky krotit (např. formou meditace), nebo naopak rozvíjet (např. při hledání řešení určitého problému).

Trénovat práci s asociacemi můžete např. pomocí sériových či centrovaných asociací. Technika vám pomáhá učit sledovat vaše asociace. Cílem je tedy především sledování toho, jaké myšlenky vám přichází na mysl.

Sériové asociace

Při sériových asociacích vychází jedna asociace z druhé a pokud se zapisují, vzniká tzv. asociační řada. Asociační řada končí v tom okamžiku, kdy se poslední asociace zcela odchýlí od původního impulsu a stává se podnětem k dalším řadám. Jinak řečeno, celá asociační řada je několik slov, která se vztahují k vašemu podnětu, který spustil proud asociací. Jakmile se slovo již nebude nijak vázat k původnímu podnětu, stává se z tohoto slova nový podnět k novým asociacím.

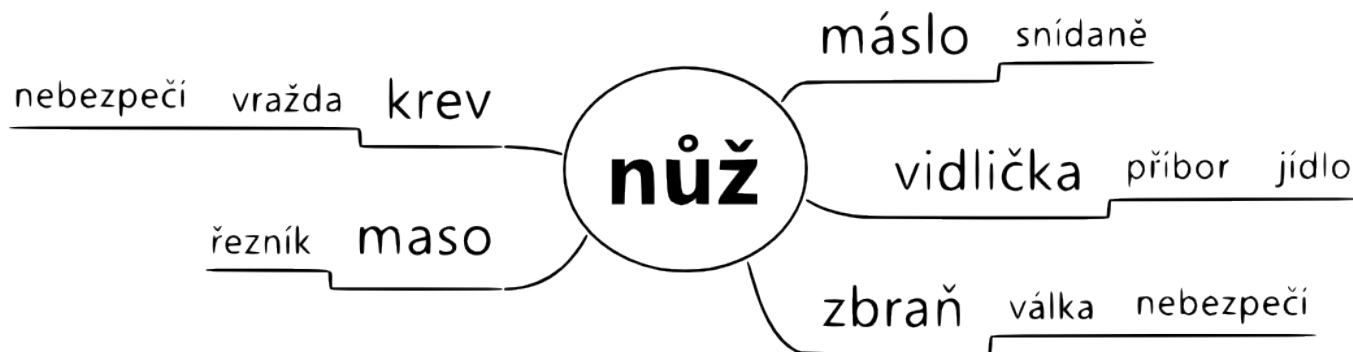
Př. Sériová asociace na téma „nůž“.

Centrované asociace

Původní podnět, který vám spouští vlnu asociací (např. ona stará paní jdoucí po přechodu), nemusí být impulsem jen pro jednu řadu. Pokud se v myšlenkách vrátíte zpět k podnětu, může vám vyvolat nové asociace a novou vlnu myšlenek. Jedná se již o řízený proces, ve kterém se účelně snažíte vyvolat co nejvíce asociací k jednomu podnětu. Je vhodné si všechny asociace zapisovat (tedy všechny jednotlivé sériové řady) a jakmile je jedna sériová řada ukončena (tj. odchýlí se od centrálního pojmu), vzniká nová řada.

Pro metodu centrovaných asociací se používá pojem **clustering**. Metodu představila G. L. Ricová na Stanfordské University v roce 1976. Technika je založená na poznatcích z oblasti fyziologie, psychiatrie a kognitivní psychologie. Využívá celého mozku – nejprve jsou zapojeny části odpovědné za obrazy, smysly a emoce, které hledají různé asociace, následně jsou zapojeny části odpovědné za rozumové zpracování (už jde o postup lineární). Metoda se často používá na uvolnění nejen před brainstormingem, ale i před psaním textů a také jako pomůcka pro shromáždění slovní zásoby (oblibu si získává např. u tvůrců PR textů). Nepleťte si clustering s myšlenkovými mapami. Clustering nekategorizuje jednotlivé pojmy, kdežto mapa je více orhanizovaná. Více o mapách se dozvíte v průběhu kurzu. Podívejte se na překlad s *centrované asociace na téma „nůž“*.

Takto vzniklé asociace jsou často podkladem pro další práci, např. brainstorming. Již v těchto asociacích lze nalézt mnoho zajímavých myšlenek, ale nemusí tomu tak být. Primárním cílem je uvolnění mysli a rozproudění toku asociací.

Kreativní abeceda

Tato metoda slouží pro rozvoj kreativních schopností vymýšlet nápady a rozvíjet fantazii a pro uvolnění myšlenkového potenciálu. Metoda spočívá v tom, že si v horní části papíru napíšete název problému, který chcete řešit, a pod něj všechna písmena abecedy (můžete použít plnou českou abecedu s čárkami a háčky, můžete přidat číslice atd.). Ke každému znaku pak napíšete slovo, které se jakýmkoliv způsobem vztahuje k problému a začíná daným písmenem abecedy. Můžete si stanovit, jaké slovní druhy budete používat. Nejlépe se pracuje s podstatnými a přídavnými jmény a slovesy. Můžete se také rozhodnout, zda budete ke každému písmenu hledat jen jedno slovo (první, které vás napadne), nebo si napíšete celou řadu slov.

Ekologie	
A - <i>amazonský prales</i>	D - <i>důležitý</i>
B - <i>blahobyť</i>	E - <i>ekonomika</i>
C - <i>citlivost</i>	F - <i>farmaření</i>

Vyhodnocení pak proved'te podle svého uvážení, snažte se uvědomit si, proč vám určitý pojem přišel na mysl a jak s ústředním problémem může souviset.

Výsledná tabulka pojmů neslouží jen k analýze nebo k uvolnění mozku. Vzniklé pojmy vám mohou pomoci např. při psaní textů (např. seminární práce) jako zásobárna nápadů a pojmů.

Tip

Pokud chcete, aby vám asociace dobře fungovaly, zkuste se řídit pravidlem, které Petr Žák ve své knize *Kreativita a její rozvoj* nazývá **odloženým soudem**. Snažte se neomezovat asociční řady svými vnitřními soudy, nebojte se používat i nápady nemorální, neetické, nepřijatelné (vámi či společností), pište si i hlouposti či neslušné výrazy. To vše vám může být k užitku, neboť mj. i díky těmto nápadům docházíme k rozhodnutím a řešením. Vzpomeňte si na tento tip, až budete plnit úkoly v kurzu.

Náhodné stimuly

Náhodné stimuly jsou podněty, které plynou naším vědomím i podvědomím a souvisí s našimi zkušenostmi, zážitky a pamětí. K „náhodným“ stimulům bychom měli být dostatečně vnímaví a měli bychom je respektovat. Každou asociaci, kterou vytvoříte, berte vážně, může být vodítkem k řešení problému. Navíc trénujete otevřenost vůči laterálnímu myšlení. Jak na to? Petr Žák doporučuje:

- » Definovat si jasná kritéria, podle kterých se bude problém posuzovat.
- » Vytvořit klíčová slova problému.
- » Použít různé formy brainstormingových metod pro hledání nápadů.
- » Vše si zaznamenávat.
- » Kombinovat různá klíčová slova mezi sebou.
- » Hledat impulsy kdekoliv (v autobusu, v kině, při vaření apod.).

Brainstroming

Brainstorming je metoda, kterou můžeme použít v situaci, kdy potřebujeme najít různé nápady, které nám mají pomoci v řešení problému. Je vhodné používat techniku na počátku řešení problému, tj. ve fázi hledání řešení a postupů.

Tuto techniku můžete využít jak pro školní povinnosti, tak v profesi či v soukromém životě. Může vám pomoci při hledání tématu práce, při stanovení vhodného postupu v projektech, při psaní práce nebo při hledání kreativních přístupů či řešení problémů.

Brainstorming má několik podob, nazývá se různými jmény. My budeme za brainstorming považovat techniky, které generují nápady ve větším množství, aniž by tyto nápady byly hodnoceny. Uvedeme si jak klasický skupinový brainstorming, tak také jeho různé podoby či varianty, které jsou již brainstormingu vzdálenější, ale stále mající stejný výsledek - množství nápadů, se kterými lze pracovat dále.

Pokud se podíváme na brainstorming ve své nejpůvodnější podobě, půjdeme k autorovi metody - reklamnímu manažeru Alexi F. Osbornovi, který tuto techniku rozepsal v knize *Applied Imagination*.

Klasický brainstorming je skupinová nebo týmová technika zaměřená na hledání co největšího množství nápadů na stanovené téma. Pomocí techniky se tedy nehledá konečné řešení problému, ale nápady, které mohou pomoci v následné práci s problémem.

Tato základní technika je velmi jednoduchá. Předpokladem je stanovit problém a vybrat skupinu, která bude brainstorming provádět. Následně se ve stanoveném čase hledají všechny možné nápady, přičemž je vhodné inspirovat se ostatními a nebránit se asociacím. Po brainstormingu přichází vyhodnocení.

Pravidla brainstormingu

I když je technika relativně jednoduchá, je důležité dodržet určitá pravidla, neboť jejich porušení kazí celý kreativní proces. Podívejte se, jaká pravidla to jsou.

- » **Zákaz kritiky a hodnocení** – je zakázáno verbální i neverbální hodnocení nápadů (mohli byste tak zablokovat myšlení sobě či ostatním).
- » **Kvantita stojí nad kvalitou** – u brainstormingu nehledáme řešení, ale nápady. Můžeme si tedy dovolit upřednostnit kvantitu před kvalitou. Často se stává, že právě jeden z nejšlacenějších nápadů je nakonec podkladem pro řešení.
- » **Všichni jsou si rovni** – každý má nárok na vyjádření a nikdo není odsuzován, neexistuje zde horší či lepší účastník. Kdokoliv může přinést vhodnou myšlenku.
- » **Vzájemná inspirace** – účastníci by se měli inspirovat nápady druhých, používat asociace. Cokoli bylo řečeno, může se stát podkladem pro další nápad.
- » Je potřeba určit osobu, která bude zapisovat nápady a řídit brainstorming, tzv. **facilitátora**. V některých případech se nedoporučuje, aby jím byl vedoucí či osoba s autoritou, účastníci by nebyli dostatečně uvolnění. Je vhodné zapisovat na velký čistý papír, aby na něj všichni viděli, nejlépe použijte formát A3 či A2 nebo flipchart. Facilitátor by měl brainstorming řídit, koordinovat nápady a kategorizovat je.

Pro koho není brainstorming vhodný?

Některé osoby se pro brainstorming nehodí. Jsou to:

- » osoby s napjatými vztahy mezi sebou,
- » osoby věčně nespokojené a kritické,
- » osoby s vysokou konzervativností, zaběhnutými stereotypy či myšlenkovou fixací,
- » osoby pasivní, konfliktní či skeptické.

Ne vždy je možné se takovým osobám vyhnout (např. je to kolega v pracovním týmu). V tom případě mu problém důkladně vysvětlíte a zkuste s ním např. nějakou variantu brainstormingu.

Obecně můžeme doporučit, abyste do brainstormingu zařadili osoby s opačnými vlastnostmi, než uvádíme.

Brainstorming nejlépe pochopíme na popisu postupu. Vyzkoušejte tento návod.

1. Sežeňte **účastníky brainstormingu** – nejčastěji se jedná o pracovní kolegy či kolegy-studenty. Někdy se doporučuje různorodá skupina, ale jindy je vhodné oddělit např. šéfy nebo exper-

ty do jednotlivých menších skupinek. Dotyční budou cítit větší svobodu, která je pro kreativitu důležitá.

2. Vysvětlete **pravidla**. Dohodněte se na nich a v průběhu si je hlídejte.
3. **Definujte problém a zadání** – na tuto fázi se zaměřte. Čím konkrétněji stanovíte cíl a účel, tím kvalitnějšího výsledku dosáhnete. Vyhněte se obecnému zadání. Máte-li ve skupině laiky (nebojte se jich), vysvětlení problému věnujte větší důraz.
Příklad: Pokud potřebujete vytvořit novou vizitku, není vhodné účastníkům předložit jen téma „nová vizitka“, ale vhodnější je jim vysvětlit, proč je třeba vytvořit novou vizitku, a zdůvodnit to poukázáním na nedostatky stávající vizitky.
4. **Rozcvičte se** – pro uvolnění atmosféry a zvýšení kreativního potenciálu se vyplatí provést různé hry na odbourání rigidního postoje k řešení problému.
5. **Proveďte brainstorming** – začněte otázkou a čekejte na asociace. Nezapomeňte, že brainstorming má **několik vln**. Jakmile dojdou nápady a účastníci mlčí, ještě chvíli počkejte, dostaví se druhá, kvalitnější vlna nápadů.
6. **Vyhodnoťte práci** – hodnocení v průběhu brainstormingu je zakázáno (hodnocení vytváří bloky). Hodnocení nápadů proveďte na **konci sezení**, nejlépe s určitým **časovým odstupem**, pokud vám to čas dovoluje. Někteří odborníci doporučují několikahodinové až jednodenní odložení, jiní jsou zase toho názoru, že je dobré vyhodnocení zvládnout ihned. Zkuste obojí, uvidíte, co vyhovuje vám.

Pokud chcete přijít na více nápadů, je vhodné si klást různé otázky, které vyburcují mozek k dalším nápadům. Můžete použít otázky z metody SCAMPER. Základem metody je několik návodných sloves, která vám pomohou o daném problému přemýšlet. Podívejte se na příklad.

- » **Nahrad'** – Jak lze změnit části problému? Koho z lidí lze nahradit? Jak změnit materiál?
- » **Kombinuj** – Jak mohu spojit části dohromady? Mohu přidat cizí součást?
- » **Adaptuj** (přizpůsob) – Mohu využít řešení z jiného oboru? Jak změnit postup práce?
- » **Změň** – Co mohu zvětšit/zmenšit? Lze změnit tvar/barvu/slova/prostředí? Mohu něco ubrat/přidat?
- » **Použij** (k něčemu jinému) – Lze to využít jinak? Kdo by to využil? K čemu se to hodí?
- » **Odeber** – Jak to mohu zjednodušit? Co mohu omezit? Může tomu chybět nějaká část?
- » **Obrať** (přeskup) – Co je možné přeskupit? Jak se na to mohu podívat jinak?

Vyhodnocení brainstormingu

Hodnocení může probíhat formou **obyčejné či řízené diskuze**, nápady se mohou **kategorizovat a klasifikovat** a lze vytvářet **resumé**. Můžete si na papíru např. poznačit nápady různými barvami, přidávat obrázky, schémata, šipky, poznámky. Nebojte se zapojit post-ity. Můžete použít i různé kreativní techniky. Zajímavá je např. technika myšlenkových klobouků nebo myšlenkových map – představeny budou v následujících kapitolách.

Nevýhody a rizika brainstormingu

Klasický brainstorming s sebou nese i několik nevýhod či rizik. Plynou nejvíce z pravidel, která jsou u brainstormingu daná. I když je zakázáno hodnocení, vždy se najde někdo,

kdo bude nápady **hodnotit**, i když třeba jen vnitřně. Rizikem je, že začne hodnotit i své vlastní nápady a neřekne pak tedy raději nic nahlas. Druhé riziko plyne ze situace, kdy jeden člověk přednáší svůj nápad a druhý jej zapisuje. Vzniká tak časová prodleva, během níž mohou ostatní **zapomenout** či pozměnit své původní nápady, které mohly být užitečné. Třetím častým rizikem je, že je vytvořena skupina z lidí, které se znají, ale zároveň buď mezi sebou mají **spory**, nebo se jedná o velmi odlišné osobnostní typy.

Jak využít brainstorming během studia?

Nejčastější možností je použití brainstormingu při hledání nápadu na téma určitého projektu, který jako skupina máte řešit. Můžete hledat i různá řešení či použít brainstorming v jakékoliv fázi projektu.

Pokud **pracujete sami** (netvoříte skupiny), je možné brainstorming provádět i **individuálně**. V tomto případě budete mít důvod pro použití brainstormingu stejný, ale postupovat budete trochu odlišně:

- » Definujete si téma/problém. Může se jednat jak o přesné zadání referátu/seminární práce, tak o méně specifikovaný úkol, který si potřebujete ujasnit.
- » Budete hledat co nejvíce možností/asociací – můžete si přizvat někoho na pomoc, ale můžete se inspirovat jen svými myšlenkami.
- » Svě nápady vyhodnotíte – opět můžete hodnotit s pomocníkem nebo sami.

Pro inspiraci se podívejte na video, jak provádět individuální brainstorming např. při hledání tématu diplomové práce – <http://youtu.be/59kiB3HkNeU>.

Varianty brainstormingu

Existuje několik variant brainstormingu, z nichž každá se hodí pro jiné účely či jiné situace. Sami si podle tématu, skupiny a dalších kritérií pokuste určit, jaká varianta je pro vás vhodná. Každému vyhovuje něco jiného.

Rolebrainstorming

Metoda, kterou vyvinul Rick Griggs v 80. letech 20. století, je založená na vytváření rolí, do kterých vstupujete. Hraní v rolích umožňuje lidem odbourat strach. Pravidla brainstormingu jsou zachována, pouze dojde ke změně identity účastníků. Přínosem metody je fakt, že stylizace do cizí identity pomáhá jednotlivcům odprostit se od vlastních nápadů. Metoda může také pomoci ostýchavým lidem k tomu, aby si připadali, a dokonce aby byli užiteční, zatímco při klasickém brainstormingu jim stud brání zapojit se.

Při této metodě můžete své nápady uvádět větami jako: „Moje postava by...“. To, za koho budou účastníci vystupovat, je nutné definovat na začátku sezení. Lze volit slavné osobnosti, pohádkové či smyšlené postavy, zástupce určitého povolání apod.

Převrácený brainstorming

Často se stane, že ve skupině je člověk, který bude pasivní (nebude se vůbec vyjadřovat, poskytovat nápady), či člověk, který bude negativní. U negativního brainstormingu se vychází z předpokladu, že se problém řeší, jen v opačném pořadí. Namísto otázky „Co způsobuje problém?“ se klade např. otázka „Jak dosáhneme opačného účinku, než jaký hledáme?“.

Negativní brainstorming

Odlišnost od klasického brainstormingu spočívá v definování problému. V negativním brainstormingu se nehledají nápady k řešení problému, ale hledají se překážky a nevýhody,

keré problém přináší a obsahuje. Nepleťte si metodu s převráceným brainstormingem. U něj účelně hledáme špatné řešení, u negativního se díváme, co negativního způsobuje náš problém. Při negativním brainstormingu se zvyšuje vnímavost vůči problému. Klademe si zde především tyto otázky: „Co se stane, když problém nebudeme řešit?“, „Jaká jsou negativa řešení?“, „Čemu se musíme vyhnout?“.

Teleporting storming

Při této technice si představujete, že jste se teleportovali na jiné místo v jiném čase. Kdybyste se ocitli např. v Asii před 200 lety, jak byste problém řešili?

Změna jednoho atributu

Tato varianta brainstormingu je velmi podobná typu rolebrainstorming, liší se však tím, že měníte jen jednu vaši vlastnost. Zůstáváte sice sami sebou, ale ne úplně. Měníte např. svoje pohlaví, svoji váhu, hodnoty apod.

Superstorming

V této variantě si vymyslíte supervlastnost a přemýšlíte, jak byste problém řešili, kdybyste např. měli rentgenové oči nebo uměli být neviditelní.

Brainwriting

U klasického brainstormingu může docházet k tomu, že než jeden člověk domluví a je jeho nápad zapsán, druhý člověk svůj nápad přehodnotí, zjednoduší či zapomene. Pomocí může brainwriting, metoda, která je v mnohých skupinách efektivnější. Odbourává spoustu negativ, která z klasického brainstormingu plynou (výhodou je částečná anonymnost a menší riziko zapomenutí či účelného nevyslovení nápadu).

Existuje několik možností, jak brainwriting pojmout. Nabízí se varianta 6-3-5, kolotočový brainstorming, post-it brainwriting či brainwritingový zápisník.

Technika 6-3-5

Tato technika vyžaduje důkladnější přípravu. Její název je odvozen od samotného postupu, tedy **6 osob napíše 3 nápady během 5 minut**. Kartičku pak předá dalšímu a sám dostane kartičku se třemi nápady jiného člověka. Připíše se další tři nápady během 5 minut. Proces se opakuje až do chvíle, kdy si vystřídají všechny osoby všechny kartičky.

Na konci pak máme shromážděno 108 nápadů během cca 30 minut. Takto lze postupovat i s účastníky přes e-mail, je však nutné počítat s časově delší odezvou.

Kolotočový brainwriting

Kolotočový brainwriting nemá tak pevná pravidla jako metoda 6-3-5. Spočívá v tom, že se lidem rozdají papírky. Během např. tří minut mají za úkol napsat vše, co je napadne a poslat to dál. Končí se, jakmile už nikoho nenapadá moc nápadů. Tato metoda je vhodná do začátku, kdy ještě neznáme téma či přesné zaměření.

Brainwritingový zápisník

Tato metoda se používá při delších setkáních, např. výjezdech. Každý účastník dostane papíry či blok, do kterého během celého setkání zapisují všechny nápady. Na konci akce se dají zápisníky dohromady a nápady se sepíší do jednoho dokumentu.

Post-it brainwriting

Nápady se u této varianty nepíší na jeden papír, ale používají se post-ity (barevné lepicí papírky), které se libovolně popisují nápady (jeden nápad na jeden lísteček). Lístečky popisují účastníci sami. Na konci fázi hledání nápadů se papírky přelepují do skupin podle daných kritérií. Pokud se jeden nápady vyskytuje vícekrát, nalepí se papírky na sebe.

Zdroje

1. BAJER, Lukáš. SCAMPER: šablona pro hledání kreativního řešení. *Mít vše hotovo.cz*. [online] 25. 11. 2009 [cit. 2017-01-09]. Dostupné z: <http://www.mitvsehotovo.cz/2009/11/scamper-sablona-pro-hledani-kreativniho-reseni>.
2. BAJER, Lukáš. Brainwriting: efektivnější než brainstorming? *Mít vše hotovo* [online]. [cit. 2017-02-05]. Dostupné z: <http://www.mitvsehotovo.cz/2013/09/brainwriting-efektivnejsi-nez-brainstorming/>.
3. BOITNOT, John. 10 Longtime Brainstorming Techniques that Still Work. Inc [online]. [cit. 2017-02-24]. Dostupné z: <http://www.inc.com/john-boitnott/10-longtime-brainstorming-techniques-that-still-work.html>.
4. *Creativity Tools: Develop Creative Solutions to Business Problems*. MindTools. [online]. [cit. 2017-01-09]. Dostupné z: http://www.mindtools.com/pages/main/newMN_CT.htm#other.
5. GRAY, Dave a Sunni BROWN a James MACANUFO. *Gamstorming. A playbook for Innovators, Rulebreakers, and Changemakers*. Sebastopol: O'Reilly, 2010. ISBN 978-0-596-80417-6.
6. LEHRER, Jonah. Groupthink. *New Yorker* [online]. 2012 [cit. 2017-01-15]. Dostupné z: <http://www.newyorker.com/magazine/2012/01/30/groupthink>.
7. PAZDERNÍKOVÁ, Pavla. *Tvůrčí psaní a vědecká práce. Využití tvůrčích technik při přípravě, psaní a prezentaci odborného textu*. Brno: Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav české literatury a knihovnictví, 2009. Vedoucí dizertační práce PhDr. Zbyněk Fišer, Ph.D.
8. ŠINDELÁŘOVÁ, Renata. Tvůrčí psaní 33 – clustering. *Webmagazín Rozhledna*. [online]. 1.9.2009 [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <http://www.webmagazin.cz/index.php?stype=all&id=10543>
9. ŽÁK, Petr. *Kreativita a její rozvoj*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-251-1457-5.